

משפחתו של אלימלך: הטוב, הרע, והחוטא

פסוקים בלבד מהפסוקים בהם הקב"ה מצווה עליו לנוע לארץ ישראל (בראשית יב א, ו). בעוד הרמב"ן (בראשית יב ו) מגנה את אברהם על מעשהו, הטקסט עצמו מאפשר לאירועים לחלוף בשקט.² מאוחר יותר, יעקב עוזב עם משפחתו במהלך הרעב, עם אישורו המפורש של הקב"ה (בראשית מד ב-ד).³

ייתכן שישנו הבדל בין הרעב במהלך ימי האבות הקדמונים וההתיישבות הראשונה בארץ, ובין הרעב בימי הקיום הלאומי בארץ. לאחר שהאומה היהודית נוסדה בארצה, ההשלכות התיאולוגיות של מגפת רעב בארץ ישראל ברורות. מכיוון שחוסר הגשמים בארץ ישראל והמחסור בגידולים הנובע ממנו נשלטים ישירות על-ידי הקב"ה (דברים יא יב), בצורת נתפשת כעונש על התנהגות דתית בלתי הולמת (דברים יא טז-יז). מצד שני, שנה של גידולים מוצלחים מבחינה כלכלית מצביעה על כך שה' מרוצה מהתנהגות האומה היהודית (דברים יא יג-טו). באופן זה, האומה היהודית מכירה בתלותה בקב"ה לצרכי הישרדות ולומדת לעצב את סגנון חייה בהתאם למצוותיו.⁴ עם זאת, רעב בארץ ישראל בתקופה הקודמת לקיום הלאומי אינה נושאת בהכרח את אותה חשיבות תיאולוגית. למרות כל זאת, קשה להניח כי בתקופתו של אלימלך האומה נדרשה להתייחס לרעב כאל סימן תיאולוגי של חוסר שביעות רצון א-לוהי.⁵

ה'זהר חדש' מציין את ההבדלים בין החלטת האבות לבין זו של אלימלך:

אמר להם רבי ברכיה וכי לא דרכן של צדיקים לברוח מפני הרעב והרי גדולים מאלימלך אברהם יצחק (ויעקב) עשירים ממנו והלך זה למצרים מפני הרעב... א"ר ברכיה אמר ר' יצחק הקב"ה גרם להם לצדיקים הללו לצאת מתוך הרשעים... ולפיכך הביא הרעב. אבל אלימלך במקום [צדיקים] הוה יתיב...

2. להוציא את הרמב"ן, רוב הפרשנים לא מגנים את אברהם על כך שעזב את הארץ. בפרקי דרבי אליעזר (כו) אף מתייחסים לכך כאל אחד מעשרת המבחינים בהם ניסה הקב"ה את אברהם, ואותם עבר אברהם בהצלחה.

3. יפת בן עלי, הפרשן והפילוסוף הקראי, מתייחס לעזיבת אברהם ויעקב את הארץ בימי הרעב כתקדים המצדיק את החלטתם של אלימלך ומשפחתו לעזוב את הארץ במהלך תקופת הרעב.

4. זוהי ככל הנראה סיבה לכך שלארץ ישראל אין מקורות מים טבעיים. המטרה היא לבסס את תלות בני ישראל בגשם, שמגיע באופן בלתי צפוי. בכך מטופחת תחושת חוסר האונים של האדם ותלותו בקב"ה.

5. התרגום (רות א א) מאמץ גישה זו בהתייחס לכל מקרי הרעב במקרא, כולל אלו שהתרחשו בימיהם של אברהם, יצחק ויעקב: "ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב כבד בארץ ישראל. עשרה מקרי רעב קשים נגזרו מהשמיים להיות בעולם מיום בריאת העולם ועד שיבוא המלך המשיח, להוכיח בהם את תושבי הארץ". בכל מקרה, נראה כי התוכחה שברעב שהיה בימי האבות כוונה כנגד תושביה הכנעניים של הארץ, ולא כנגד משפחתו המבודדת של אברהם.

ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו. ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני בניו מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה ויבאו שדי מואב ויהיו שם. וימת אלימלך איש נעמי ותשארה היא ושני בניה. וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים. וימותו גם שניהם מחלון וכליון ותשארה האשה משני ילדיה ומאשה.

חמשת הפסוקים הפותחים את מגילת רות מתארים את השתלשלותם הטראגית של האירועים. המסע למואב מסתכם במותו של אבי הבית, ולאחר מכן במותם של שני הבנים. נעמי נשארה לבדה.

ההתדרדרות המהירה וחסרת המזל שארעה למשפחתו של אלימלך מתוארת בקצב מהיר של אירועים. סגנון זה של תיאור העלילה גורם לנו לחשוב כאילו האירועים קשורים זה לזה: צרותיו של אלימלך הנן תוצאה מעזיבתו את ארץ ישראל, ומותם של שני בניו התרחש, כיוון שהם נישאו לנשים מואביות. במציאות, אירועים אלה נפרשו על-פני יותר מעשר שנים. מעבר לכך, הטקסט לא מצייר קשר ברור של סיבה ותוצאה בין פעולותיהן של הדמויות ומותן.¹ אם כן, האם ניתן להבין את מותם של אלימלך, מחלון וכליון כחלק מענישה א-לוהית?

בשיעור זה נבחן את המקורות בחז"ל הנוגעים לשאלה זו, ונסה לזהות את העבירה המדויקת עליה נענשו הדמויות. המשמעות הפשוטה של הטקסט אינה מרמזת בהכרח כי בני משפחה זו נהגו באופן בלתי-הולם, אך זו הגישה הנפוצה בקרב פרשני המקרא בדורות השונים. ננתח מקורות אלה ונבחן את השיעור התיאולוגי החבויה בהם.

חטא הדתי של אלימלך

ר"ש בן יוחאי אומר אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ (בבא בתרא צא ע"א).

מדרש זה טוען כי החיים מחוץ לארץ ישראל הינם חטא הדורש ענישה. זאת, בהתבסס על סמיכות פסוקים ב ו-ג, המקשרים במהירות את עזיבתו של אלימלך ואת מותו. עם זאת, דמויות מקראיות אחרות עוזבות אף הן את ארץ ישראל בתקופת הרעב ולא נענשות על כך. אברהם, לדוגמה, עוזב למצרים על-מנת להימלט מהרעב, תשעה

1. לא מדובר בהפתעה גדולה. סיפורים מקראיים נוטים לא לשפוט את הדמויות באופן ישיר, ולא לספק הסברים תיאולוגיים להשתלשלות האירועים. לעיתים קרובות הקורא הוא זה שאמור להסיק את המסר התיאולוגי העולה מהאירועים בעלילה.

קבוע. לכן מצרים הופכת ליעדם של אברהם ויעקב במהלך הרעב, וזהו גם ייעודו המתוכנן של יצחק (בראשית כה ב).

מה שהופך צעד זה ליחודי עוד יותר הינה העובדה שהמואבים אינם ידועים בנדיבותם בכל הנוגע לחלוקת מזון עם זרים. קמצנותם היא זו שהובילה לכך שהמואבים לא מורשים להיות חלק מהעם היהודי (דברים כג ד-ה). למה אלימלך בוחר דווקא במואב אם הוא בורח מהרעב ומחפש אחר מזון? המדרש פותר את החידה, ומציע כי אלימלך כלל אינו הולך לחפש מזון. הוא עשיר בפני עצמו, ויכול לכלכל את עצמו ואת בני ביתו, אפילו כאורחים בארץ בלתי ידידותית. אם כך, למה אלימלך עוזב את בית לחם? מכיוון שהוא לא רוצה לחלוק את נכסיו עם שכניו, אלו שלא זכו למזל הרב שנפל בחלקו. מואב מהווה בחירה מצוינת אם אלימלך אכן מונע על-ידי קמצנותו. במדינה בה המנהג אינו לחלוק מזון, אלימלך יכול בקלות רבה לשמור את האספקה לעצמו ולבני משפחתו.

לפי הסבר מדרשי זה לחטאו של אלימלך, התנהגותו של אלימלך משקפת את זו של סדום ועמורה, שתושביהן סירבו לספק מזון לאלו שנזקקו לו (יחזקאל טז מט). מעבר לכך, המצב הבלתי סביר אותו אלימלך מדמיון, בו שכניו מקיפים את ביתו עם קופסאות הצדקה שלהם, מזכיר מאוד את הסיפור של סדום ועמורה. בצורה הפוכה מהעלילה בספר בראשית (פרק יט), המדרש מתאר את אנשי העיר המקיפים את ביתו של אלימלך כתמימים, בעוד האדם שבתוך הבית, אלימלך, מנסה לברוח ממחויבותיו המוסריות. מקבילה זו יכולה להסביר כיצד ייתכן שאלימלך, מנהיג יהודי במהלך תקופת השופטים,⁹ נוטש את עמו במטרה ללכת למואב. במונחים של נורמות חברתיות, הליכה למואב כמותה כהליכה לסדום ועמורה!¹⁰ אלימלך, שבהתנהגותו הקמצנית מתנהג כמו תושבי סדום ועמורה, מזדהה באופן טבעי גם עם מואב.

נטישת אלימלך את ישראל והליכתו למואב בזמן תקופת השופטים הינה מטאפורה לכישלון הלאומי במהלך אותה תקופה. אם אפילו מנהיגי שבט יהודה מעדיפים את מואב ואת ערכיו החברתיים הקלוקלים, ישנו סיכוי קלוש מאוד להסיט את האומה מהליכה באותה הדרך. כך, זו לא אמורה להיות הפתעה שספר שופטים מסתיים בסיפור בו בני עם ישראל מתנהגים בדיוק כמו בני סדום ועמורה, שערכיהם המוסריים זהים לאלו שאומצו על-ידי מואב.¹¹

9. בתנחומא (בהר ג) אלימלך מתואר כראש הדור.

10. כפי שצוין בשיעור 4, מואב ועמון הם היורשים הרוחניים של סדום ועמורה, כמו גם צאצאיהן היחידים (בראשית יט כט-לח). הוכחה לכך, בין היתר, ניתן למצוא בסירוב מואב לספק מזון לבני ישראל במהלך מסעם במדבר (דברים כג). הקרבה הגיאוגרפית של סדום ועמורה למואב ועמון מהווה אינדיקציה נוספת לדמיון הקונספטואלי בין ערים אלה בתנ"ך. ראו גם צפניה ב ט.

11. הסיפור של אונס הפילגש (שופטים יט) מבטא את הנורמות המרושעות של תושבי הגבעה. האישה הלוי ופמלייתו יושבים ברחוב ואיש אינו מזמין אותם להתארח (שופטים יט טו). כאשר הלוי מנסה לשכנע איש זקן מאפרים להניח לו להישאר ללילה, הוא מבטיח לו שיש לו מספיק מזון עבור פמלייתו והבהמות שעמו. כפי שצוין בשיעור 3, האישה הלוי מעריך כי בהתאם לנורמות החברתיות, אין לצפות מאיש לספק מזון לאחר, בטח שלא לזר. גישה זו אינה מצוינת בבירור בסיפור סדום ועמורה בבראשית,

ועוד שראה הדין חל (בכל) [על] העולם וברח והלך בין האומות (זהר חדש לה א).

נראה כי על אלימלך היה ללמוד את הלקח אותו מנסה הקב"ה ללמדנו ברעב, ולא ללכת לחפש את מזלו במקום אחר. מעבר לכך, אלימלך, שחי בין צדיקים, היה צריך להוביל את העם לעבר חרטה, ולא להפנות את גבו לארץ עליה גזר הקב"ה רעב.⁶

חטאו החברתי של אלימלך

הביקורת המדרשית על אלימלך לאחר שעזב את ארץ ישראל מתקבלת על הדעת, הן מבחינה טקסטואלית והן מבחינה תיאולוגית. לכן מפתיע לגלות כי מדרשים רבים אחרים מציעים הסבר אחר לגמרי לעונשו של אלימלך:⁷

למה נענש אלימלך? ... אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור, וכשבאו שני רעבון אמר עכשיו כל ישראל מסבבין פתחי, זה בקופתו וזה בקופתו. עמד וברח לו מפניהם. (רות רבה א ד).

מבחינה טקסטואלית, קשה לתמוך בגישה כזו. אין שום אינדיקציה לכך שאלימלך היה קמצן, או שעזב כתוצאה מחשש שייאלץ לתמוך בבני עירו במהלך תקופת הרעב. עם זאת, רש"י מאשים אף הוא את אלימלך בקמצנות:

עשיר גדול היה ופרנס הדור, ויצא מארץ ישראל לחוץ לארץ מפני צרות העין, שהייתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו. לכך נענש. (רש"י רות א א).

נראה כי גישה זו מונעת על-ידי שיקולים טקסטואליים ואידאולוגיים כאחד. מנקודת מבט טקסטואלית, מטרתו של אלימלך בנסותו לברוח מהרעב הינה ייחודית. המקום ההגייוני יותר לברוח אליו כאשר ישנו רעב בארץ ישראל אינו מואב, היכן שהתנאים האקלימיים דומים לאלו של בית לחם,⁸ אלא למצרים, ארץ המושקה מהנילוס באופן

6. מדרש תנחומא (שמיני ט) מעיר כי אלימלך היה צריך לעורר את העם לחרטה. באותו אופן, המהרש"א (בבא בתרא צא ע"ב) טוען כי המשפחה הייתה צריכה להתפלל לכפרת האומה, כפי שהיה נהוג בעתות רעב.

7. גישה נפוצה זו מופיעה בצורות שונות של ספרות חז"ל. ילקוט שמעוני מציע את הרעיון הבא: "וימת אלימלך" וכי כל בני אדם אינם מתיים?! אלא ללמדך... אין אדם משייר יתומים אא"כ עינו צרה בממונו" (תר). גם הזהר-חדש המצוטט לעיל מגנה את אלימלך על כך שנטש את העניים שבאו לשחר על פתחו בשל הרעב.

8. אין בכך בכדי לומר שהתנאים האקלימיים הנם זהים. האזור מצפוני לנהר הארנון (האזור הנגיש ביותר מבית לחם), הוא אזור עשיר במים המכיל כמות גדולה של גשמים והתנאים בו יכולים להיות שונים מאלה של גבעות יהודה. נראה כי הגמרא (תענית כה ע"א) מודעת לשינויים האקלימיים בין מואב לישראל ומציעה הסבר תיאולוגי לחוסר ההתאמה. היא מציעה מקרה בו הקב"ה בכוונה תחילה נמנע מלהמטיר גשמים על ארץ ישראל, ומכיוון שהעננים עמוסים לעיפה, הם מחליטים להמטיר את ממתריהם בעמון ובמואב. הגמרא טוענת כי כאשר ארץ ישראל סובלת כתוצאה מזעמו של ה', התנאים האקלימיים חייבים להיות שונים (ועדיפים) במואב. עם זאת, מכיוון שמואב תלויה אף היא בגשמים, היא בלתי יציבה באופן דומה. מצרים, מן הצד השני, הינה בעלת מקור מים יציב וקבוע, שהופך אותה למקלט הגיוני בעבור אלו המחפשים מחסה מפני הבצורת והרעב. לכן, הבחירה ללכת דווקא למואב עדיין נחשבת להתנהגות חריגה.

אותו ציטטנו מקודם (בבא בתרא צא ע"א) מגנה את מחלון וכליון יחד עם אביהם על כך שעזבו את ארץ ישראל, ונטשו את תפקידם כאלה המקיימים את האומה. גישה זו מופיעה בכמה מדרשים שונים, ומרמזת על כך שמחלון וכליון נושאים חלק באחריות על ההחלטה לעזוב.¹⁴

עם זאת, גישה זו לאו דווקא נתמכת על ידי הטקסט, המציג את אלימלך כיוזם היחיד של המסע:

וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ, וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נְעָמִי, וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו
מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן, אֶפְרָתִים, מִבֵּית לָחֶם הַהוֹדָה, וַיָּבֵאוּ
שָׂדֵי מוֹאָב וַיְהִי שֵׁם.
(רות א ב).

מעבר לכך, אלימלך מת מיד לאחר תיאור הגעת משפחתו למואב, בעוד האחים נושאים נשים מואביות וחיים עוד עשר שנים בטרם ימותו. הטקסט מפריד בין המוות של אלימלך וזה של שני בניו,¹⁵ ובכך מציע כי אפילו אם המוות שלהם קשור נסיבתית למעשיהם, החטאים שלהם נפרדים מאלה של אביהם.¹⁶

מספר פרשנים מסבים את תשומת לבנו לנישואיהם של מחלון וכליון לנשים מואביות.¹⁷ נישואים אלה קשורים טקסטואלית למותם, דבר הרומז על קשר נסיבתי.¹⁸ שתי נקודות נוספות בטקסט תומכות באפשרות שנישואיהם של מחלון וכליון לא היו מקובלים. ראשית, הם נישאו לנשים מואביות רק לאחר מותו של אביהם. שנית, הם לא התייעצו עם אמם בנוגע לנישואים, ולא קיבלו את ברכתה, על-אף שזה היה ככל הנראה המנהג הרווח באותם ימים.¹⁹ מחדל זה מודגש על-ידי הנוסחה הטקסטואלית הבלתי שגרית של נישואיהם:²⁰

14. ספרי זוטא י כט; תנחומא בהר ח.

15. המדרשים המצינים נקודה זו מציעים כי טרגדיות אינן מתרחשות בבת אחת, על-מנת להראות שה' מעניש בשלבים מרווחים: "בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואחר כך וימת אלימלך ואח"כ וימותו גם שניהם מחלון וכליון" (רות רבה ב י). ראו גם ויקרא רבה יז ד; תנחומא בהר ג.

16. עם זאת, הטקסט מקשר באופן כלשהו בין מותו של אלימלך ומותם של שני בניו, כאשר נכתב כי הבנים "גם מתו" (רות א ה).

17. למרות שזה נראה כיוון מובן מאליה, מדרשי חז"ל נוטים להעדיף את הגישה לפיה חטאם של מחלון וכליון נובע מקמצנותם, כמו חטאו של אביהם. אחרי הכול, קשה לגנות את הנישואים לרות, האישה המואבית שלאחר מכן הופכת לאם השושלת של דוד המלך. מכיוון שנישואיהן של רות ושל ערפה קשורים זה לזה, מעדיפים המקורות לחנון את האחים על נישואיהם.

18. בכל זאת הנישואים נמשכו עשר שנים לפני שהם מתו. הקשר הזמני חסר, אם כך, אפילו אם הקרבה הטקסטואלית בולטת.

19. העובדה ששמשון ביקש את מעורבות הוריו בנישואיו (שופטים י ב) רומזת על-כך שזה היה המנהג בימים אלה. מעבר לכך, כמה מקרים מקראיים מדגישים את תפקיד האם בנישואים (למשל בראשית כד כח; שיר השירים ג ד, יא). ישנה הפניה במגילת רות עצמה המדגישה זאת, נעמי מנסה לשכנע את כלותיה לחפש אחר בעל במואב, ושולחת כל אחת מהן אל "בית אמה" (רות א ח).

20. המלב"ם מעיר כי המלה "וישאר", במקום המונח המקובל יותר, "ויקח", מרמזת על נישואים לא מקודשים, כמו אלה של הגויים. בעוד לא נראה כי ישנה איזו ראייה התומכת בהבחנה זו, מדהים לגלות כי המלה מופיעה גם במקום אחר (שופטים כא כג) על-מנת לתאר נישואים שהושגו

מעבר לכך, הביקורת המדרשית על אלימלך חשובה למסר של המדרש בנוגע למלכות ולמנהיגות. על אף הוראתו הראשונה של ה' (שופטים א ב), בני שבט יהודה לא אוחזים במנהיגות במהלך תקופת השופטים. לא ניתן שום הסבר לחוסר הציות, והתוצאות הנן הרות אסון. פעולותיו של אלימלך בפתיחה למגילת רות יכולות לשפוך קצת אור על התפקוד הלקוי של שבט יהודה באותה תקופה. אלימלך מוצג כמנהיג משבט יהודה, שהתנהגותו האנוכית והקמצנית מובילה לעזיבתו את הארץ ולמותו ביד שמיים. המגילה משרטטת את האופן בו אנשי שבט יהודה דחו את המנהיגות ונטשו את שולחם כתוצאה משיקולים אנוכיים. שרטוט זה מסייע לנו לעקוב אחר היעלמות יהודה כשבט מנהיג במהלך תקופה זו, ומסביר מדוע האומה מצאה עצמה מתדרדרת במהירות לעבר חברה מפולגת, מרוכזת בעצמה, שלא מצליחה לפעול כישות לאומית.

לבסוף, אנשי יהודה, שנראה בתחילה כי הם דמויות משפיעות במגילת רות,¹² נעלמים מהספר. על-אף שושלת היוחסין שלהם, אלימלך ובניו לא מחזיקים בתפקידים משמעותיים בעלילה, ולא לוקחים חלק בייסוד המלוכה. למעשה, הטקסט רומז כי אלימלך אינו בעל חשיבות גדולה כאשר הוא מציג אותו ללא העץ המשפחתי. בסיום המגילה (רות ד יח-כב), אנו נתקלים במה שעשוי היה להיות העץ המשפחתי של אלימלך, עדות לשושלת היוצאת מן הכלל שלו. עם זאת, אלימלך כלל לא מופיע בה, הוא הוחלף על-ידי קרוב משפחתו הנדיב והראוי, בועז.¹³ אלימלך לא זכה לאילן יוחסין משל עצמו, מכיוון שהוא איבד את זכותו להיות חלק ממנו. הפעולות שלו הופכות אותו לבלתי ראוי להיות חלק משרשרת המלוכה, חוסר הנדיבות שלו הופך אותו לבלתי ראוי להיות חלק בעץ המשפחתי המוביל לדוד המלך. זהו המסר הנובע מהמדרשים המציגים את אלימלך כמנהיג קמצן ובלתי ראוי. האיש שבורח מאנשי עירו אינו ראוי לייצר את המלוכה.

מחלון וכליון

מספר עובדות מצביעות על כך שמותם של מחלון וכליון היה בטרם עת והוא בא כעונש. חוץ מהעובדה שאימם בחיים, שניהם הותירו מאחוריהם נשים בגיל הפריור. באופן מהותי יותר, שניהם מתו מוקדם וללא יורש, דבר המאיים עליהם ועל משפחותיהם בהיכחדות.

כיצד מקורות חז"ל תופשים את מותם של מחלון וכליון? גישה אחת היא שחטאם זהה לזה של אביהם. ואכן, המדרש

אך נרמזת בביקורתו של יחזקאל על השחיתות החברתית בשתי חברות אלה, כפי שצוין לעיל.

12. ראו רש"י (רות א ב), המסביר כי המלה "אפרתיים" מצביעה על אנשים בעלי חשיבות. התרגום, באופן דומה, מתרגם "רבנין" - אנשים נעלים. מדרש תנחומא (שמיני ט) מסביר את המלה "איש" באופן דומה.

13. התיאור המדרשי של קמצנותו של אלימלך צריך להתפרש בניגוד לבעז, שמספק לרות מזון בנדיבות בהמשך העלילה. בשיעור הבא נראה מדרשים אחרים המנסים ליצור ניגוד מודע בין משפחתו של אלימלך ובעז. ייתכן כי ניגוד זה עוצב על-מנת למשוך את תשומת לבנו לסיבה לכך שמשפחתו של אלימלך לא לוקחת חלק בהבניית המלוכה שבדרך.

מי גרם לשבט יהודה לישא אשה מואביה, על שעשו מעשה עמון ומואב. [על דבר אשר] לא קדמו אתכם בלחם ובמים (רות זוטא א).

בעוד המדרש מטשטש בין שני החטאים, אלה המיוחסים בלעדית לאלימלך ואלה המיוחסים לבניו, הוא מציג לנו כיצד משפחת בני שבט יהודה הזדהתה כולה עם ערכי מואב.

המדרש השני מעורפל מעט יותר:

וימת אלימלך איש נעמי. וכן מתו בניו, שנאמר, וימותו שני בניו מחלון וכליון ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה, שכן היו דנין את הדיינין כמו בסדום. (תנחומא שמיני ט).

ניתן להתווכח על ליטושו של המדרש, אך דבר אחד ברור. המדרש מנסה לקשר בין משפחת אלימלך לבין השחיתות בסדום.

מדרשי חז"ל משקיעים מאמץ רב בחיפוש אחר החטאים המדויקים של אלימלך ובני משפחתו. ועדיין, נראה כי השאלה אינה ממש מדוע הם מתו, אלא מדוע הם נעדרים ממגילת רות. למעשה, אין במגילה מקום לבני שבט יהודה אלה. במקום להיות חלק מהפתרון המוצג במגילת רות, הם חלק מהבעיה המוצגת בספר שופטים. ספר שופטים מתאר כיצד בני ישראל הפכו לכל כך מעורבים במעשים מגונים, חברתית ומינית, שלא ברור אם הם יוכלו להמשיך להתקיים כחברה חיונית. מגילת רות עוצבה כך שהיא מספקת לאומה מנהיגים שיכולים להוביל אותה הרחק מהערכים דמויי סדום בהם היא אווזת, ובחזרה אל דרכו של אברהם. על-ידי הצגת אלימלך ובניו כדמויי סדום, המקורות הרבניים מסבירים מדוע הם לא ראויים להיות חלק מהפתרון, שושלת דוד. המנהיגים שצומחים על-מנת לחיות את האומה בתקופה זו חייבים להיות דמויות מופתיות, מגדלור למנהיגות לדוגמא, מוסריות ונדיבות.

ישנה עוד דמות מרתקת וסבוכה אחת במשפחתו של אלימלך אותה לא בחנו עדיין, וזו נעמי. בכוונתי להציג את דמותה הטקסטואלית והמדרשית של נעמי בשיעור מאוחר יותר.

וישאו להם נשים מאביות (רות א ד).

ואכן, התרגום מציג את מותם כתוצאה ישירה של נישואיהם, שהינם הפרה של דבר ה':

ויעברו את פי ה' ויקחו להם נשים זרות מבנות מואב... ועל אשר עברו את פי ה' והתחתנו בעמים זרים, נקטעו ימיהם וימותו גם שניהם מחלון וכליון בארץ טמאה ותשאר האשה שכולה משני ילדיה ואלמנה מאישה. (תרגום, רות א ד-ה).

המדרש מתייחס אף הוא לעונשם של מחלון וכליון כתוצאה ישירה מנישואיהם לנשים מואביות:

ולא היה לבניו ללמוד מאביהם לחזור לארץ ישראל! אף הם נשאו להם נשים מואביות, שלא הטבילו אותם ולא גיירו אותן²¹ (תנחומא בהר ג).

המלב"ם בוטה באותה מידה בהצגתו את המצב:

והנה הבנים הוסיפו לחטוא במה שנשאו נשים מואביות שלא גיירו אותן. (מלב"ם רות א ד).

מדרש מעורפל אחר ניתן להבנה בכמה דרכים:

ולמה נקרא שמן מחלון וכליון? מחלון - שעשו גופן חולין (בבא בתרא צא ע"ב).

מה הכוונה ברעיון זה? הסברו של הרשב"ם חוזר להצעה המקורית לפיה החטא טמון בעזיבת הארץ. על-ידי הליכה למקום של טומאה, הם הפכו את גופם לחולין. אפשרות שניה, בה מחזיק המהרש"א, היא שהגמרא מתייחסת לנישואיהם לנשים נוכריות.

ראוי לציין, עם זאת, כי הניסוח מעורפל ונראה כי הוא מציג פעילות מינית שאינה ראויה. בשיעור קודם תיארנו את קווי המתאר המאפיינים את סדום ועמורה (ומואב שלאחר מכן), ככאלה של קמצנות, כלומר בעיות חברתיות, וחוסר מוסריות מינית. בעוד אלימלך הושווה למואב במונחים של פשעים החברתיים, הרי שלפי המדרש, הבנים לוקים בביטוי של תכונות מואביות בשדה המיני.

אם נחברם יחדיו, מדרשים אלה מנסים להוביל את הקורא למסקנה עקבית אחת: מכיוון שמשפחתו של אלימלך בחרה לגור במואב, חייבים להיות להם ערכים תרבותיים זהים לאלו של מואב. על-ידי אימוץ ערכים אלה, מנהיגים יהודים אלה אחראים להתדרדרות האומה באותו הזמן ולתנועתה, כתוצאה מכך, לעבר אי מוסריות מינית ועוולה חברתית.

בתמיכה בכיוון מחשבה זה, אני רוצה להציע את שני המדרשים הבאים. המדרש הראשון מייחס בבהירות את נישואיהם הקלוקלים של מחלון וכליון לעובדה שהם הלכו בדרכים מואביות:

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולד"ר יעל צינגלר, תשע"ג
תרגום: נועה זהבי-רז
עורך: ישי גלזנר
בית המדרש הוירטואלי שליד ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.vbm-torah.org/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: YHE@etzion.org.il

באלימות. בכך נוצרת מקבילה נוספת בין משפחתו של אלימלך לבין השחיתות בקרב בני ישראל בתקופת השופטים.

21. הדעות חלוקות בנוגע לשאלת נישואי מחלון וכליון לרות וערפה. בשיעור הנוכחי אני בוחנת את ההבנות השונות במדרשים של חטאי משפחה זו. בשיעור מאוחר יותר אדון בשאלה האם רות וערפה הצטרפו לעם היהודי לפני הנישואין.